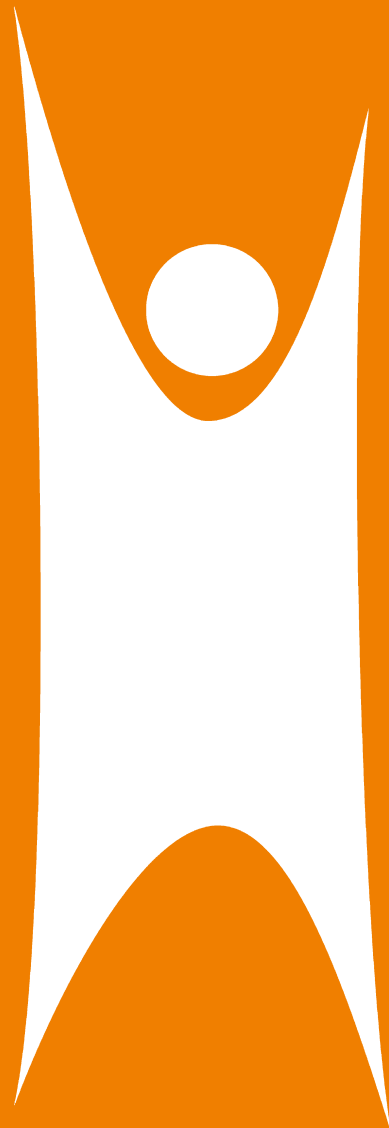

toelichting bij
de video

Humanisme

Korte Inleiding over het Humanisme

Tussen de vele levensbeschouwingen en religieuze groeperingen is het humanisme een aparte. Er is namelijk geen humanistische kerk en geen vastgelegd humanistisch geloof. Er is ook geen heilig boek, geen voorganger of leider en er zijn geen vaste humanistische rituelen - sterker nog, daar moesten humanisten lange tijd niets van hebben. Humanisme is afgeleid van het Latijnse woord 'humanus', dat **menselijk en menslievend** betekent. Het **'happy human'**-logo (poppetje met de armen in de lucht), dat internationaal gebruikt wordt door humanistische organisaties, staat hiervoor symbool. Humanisme is dan ook geen godsdienst of religie, maar een wereldbeschouwing die het menselijke, het mens-zijn centraal stelt. Humanisten hechten veel waarde aan menselijke waardigheid, vrijheid, redelijkheid en persoonlijke ontwikkeling. In de vijftiende eeuw was humanisme nog een culturele stroming die elke vorm van kennis wilde baseren op de literatuur en cultuur van de klassieke (Griekse en Romeinse) oudheid. Pas in de loop van de eeuwen werd het een levensbeschouwing, die niet (persé) uitgaat van iets goddelijks, maar erop vertrouwt dat mensen **zelf zin (kunnen) geven** aan het leven. Humanisme is een levensbeschouwing, die zich baseert op waarden als gelijkheid, zelfbeschikking en eigen verantwoordelijkheid. Een levensbeschouwing die ernaar streeft om het goede te doen - waarbij men de eigen opvattingen over wat 'goed' en 'waar' is altijd ter discussie durft te stellen - en om een mooi en zinvol leven te leiden. In dit opzicht zijn humanisten **één in hun diversiteit**: sommigen zijn atheïst (zij ontkennen het bestaan van een god), sommigen agnost (zij zeggen niet te weten of er een god is), en sommigen religieus humanist (gelooven wel in een godheid, maar vinden menselijke waarden het belangrijkste). Vanwege deze veelkleurigheid spreken humanisten eigenlijk ook nooit over 'het' humanisme, maar gewoon over 'humanisme'.

Vormgeving Humanisme in Nederland

Zoals gezegd, humanisme kent geen voorganger of leider. Wel kent deze levensbeschouwing belangrijke voorbeeldfiguren: vrijzinnig godsdienstigen, anti-godsdienstigen, vrijmetselaars en vrijdenkers, die een belangrijke rol hebben gespeeld in de ontwikkeling ervan.

Desiderius **Erasmus** (1466-1536, zie foto 1) wordt wel gezien als de eerste humanist in Nederland en bovendien de meest geleerde humanist van zijn tijd. Erasmus bleef weliswaar trouw aan de katholieke kerk, maar hij had er ook openlijk kritiek op en schreef meerdere publicaties waarin hij afstand nam van het orthodoxe, het dogmatische en het uiterlijk vertoon van de kerk. Met het boek **Lof der Zotheid**, een satire op maatschappelijke en kerkelijke misstanden en domheden, is hij het meest bekend geworden. Er wordt wel gezegd, dat de inhoud van dit boek begin 16e eeuw de weg hielp vrijmaken voor de Reformatie (een belangrijke hervorming van de katholieke kerk). Het zette mensen aan het denken en leerde hen met open blik en gezond verstand naar de wereld te kijken. Erasmus pleitte voor echtheid, vriendelijkheid en tolerantie.

Hoewel hij in de video niet te zien is, was ook Dirck Volkertzoon **Coornhert** (1522-1590) één van de eerste en meest invloedrijke (religieuze) humanisten in Nederland. Net als Erasmus pleitte Coornhert voor menswaardigheid, redelijkheid en godsdienstvrijheid. Hij schreef - anders dan in die tijd gebruikelijk - niet in het Latijn maar in het Nederlands, zodat ook gewone burgers hem konden begrijpen. In tegenstelling tot veel christenen stelde Coornhert dat de mens van nature helemaal niet slecht en zondig is en dat dit ook nergens in de bijbel staat. Hij was een optimist, geloofde in de goedheid van mensen, in de maakbaarheid van het leven en in de vrije wil. Op basis hiervan ontwierp hij een nieuw en vooruitstrevend strafstelsel. Burgers moesten volgens hem zo min mogelijk gevangen genomen worden; werkstraffen en resocialisatie waren veel effectiever. Zijn opvatting en streven dat een mens zichzelf altijd kan verbeteren, maakt dat veel scholen en vormingscentra naar hem zijn vernoemd.

Desiderius Erasmus

De **vrijmetselarij** was begin 18^e eeuw met zeelieden overgewaaid van Schotland naar Rotterdam. De leden van deze vereniging, die ook wel een orde of broederschap wordt genoemd, 'werken' door middel van studie-, discussie- en rituele bijeenkomsten bewust aan het vinden van zin en betekenis in het eigen leven. Vanuit de vrijmetselarij ontstond in 1856 de eerste **vrijdenkersvereniging** van Nederland, De Dageraad (zie foto 2). Aangezien veel vrijdenkers zich later ook humanist noemden, was dit min of meer de start van het georganiseerde humanisme in Nederland. Het vrijdenken kenmerkt zich vooral door een ondogmatische en later (nu nog) zelfs uitgesproken atheïstische (ongodsdienstige) levenshouding. Voor 1945 uitten vrijdenkers dat op een radicaal godsdienstbestrijdende, socialistische en pacifistische manier, na 1945 ging het hen meer om het vrijdenken zelf en het behartigen van vooruitstrevende standpunten over onderwerpen als geboortebeperving, crematie, emancipatie, euthanasie enzovoort. Na de Tweede Wereldoorlog stapten veel vrijdenkers over naar het net nieuw opgerichte Humanistisch Verbond. De Dageraad bleef wel bestaan, maar ging vanaf 1958 in een sterk afgeslankte vorm verder onder de naam De Vrije Gedachte. Ook in andere Europese landen kreeg humanisme vorm, zoals in Frankrijk, Engeland, België en Scandinavië, evenals in de Verenigde Staten. Sinds 1952 onderhouden zij contact middels de **IHEU, International Humanist and Ethical Union**.

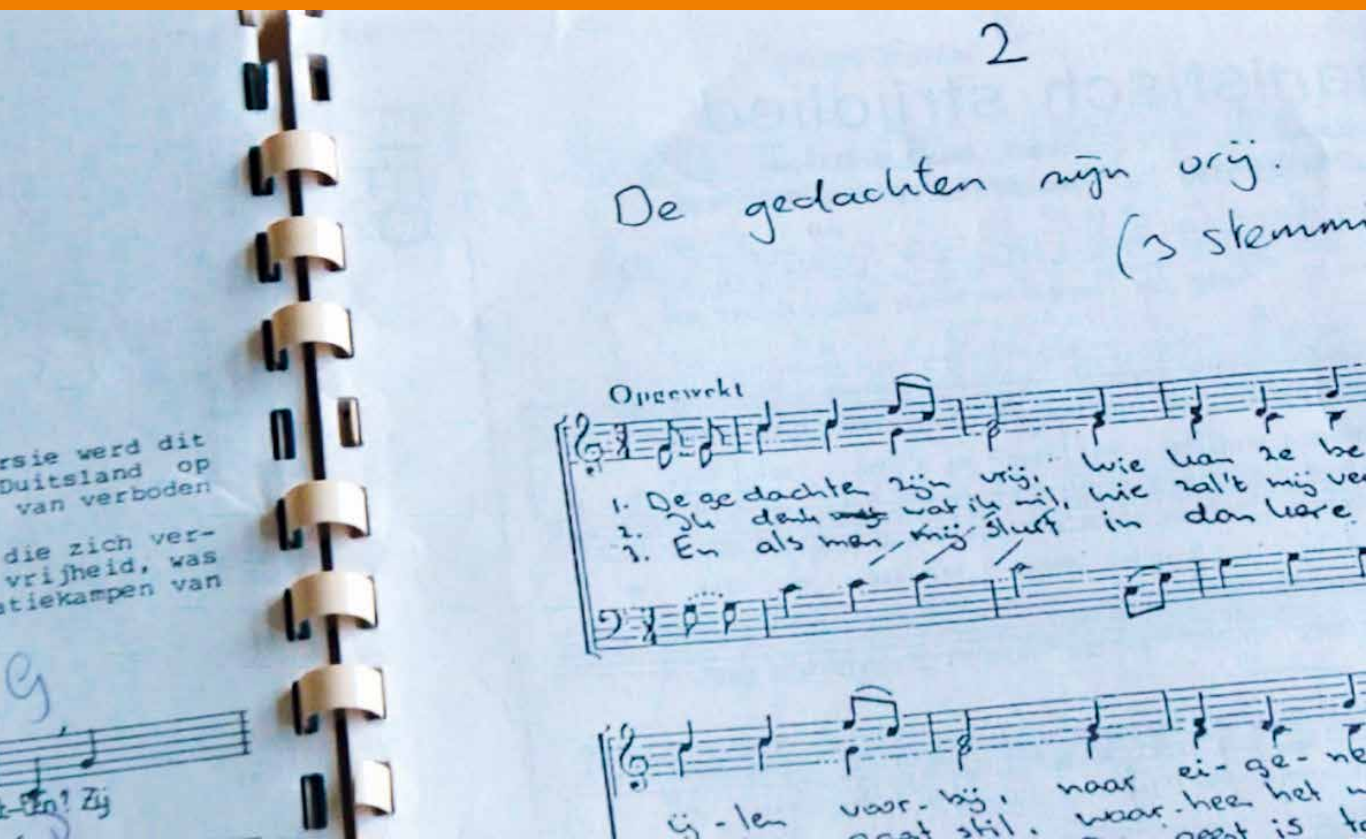
De gedachten zijn vrij

(zie foto 3)

De gedachten zijn vrij, wie kan ze beletten?
Ze ijlen voorbij naar eigene wetten.
Geen mens kan ze raden, of grijpen of schaden.
Hoe sterk hij ook zij, de gedachten zijn vrij!
(...)

Tekst uit liedboek 'Het HV Non Cantat'

'De gedachten zijn vrij' is een bekend vrijdenkerslied. Het is de Nederlandse vertaling van 'Die Gedanken Sind Frei', een heel oud Duits volkslied dat rond 1500 is geschreven door Cobi Schreijer. Dit lied is één van de eerste protestsongs, een aanklacht tegen censuur en controle.

Humanisten van het eerste uur

Adriaan Henri **Gerhard** (1858-1948) en Anton Levien **Constandse** (1899-1985, zie foto 4) waren beiden invloedrijke vrijdenkers en humanisten van het eerste uur. Gerhard was op 24-jarige leeftijd al hoofd van een school in Amsterdam en werd later, vanuit de mede door hem opgerichte SDAP (Sociaal-Democratische ArbeidersPartij) alomtgewaardeerd onderwijswoordvoerder binnen en buiten de Tweede Kamer. Daarnaast was hij groot voorvechter van het algemeen kies- en stemrecht. In 1959 werd het A.H. Gerhardhuis naar hem vernoemd: het eerste bejaardenhuis van Amsterdam op humanistische grondslag, bedoeld voor niet-kerkelijke ouderen in Nederland.

Constandse was opgeleid tot leraar Frans en stond korte tijd voor de klas. Maar al snel ontpopte hij zich tot een bevlogen schrijver en verdediger van het vrije woord. Antimilitarisme, morele vrijheid en autonomie waren belangrijke thema's voor hem. Hij schreef meer dan honderd boeken waarvan **Grondslagen van het atheïsme** het meest bekend is geworden. Ook streed hij voor een leefbare wereld, het milieu, een goede balans tussen individu en samenleving en reisde hij als buitenlandredacteur de halve wereld over.

Jaap van **Praag** (1911-1981, zie foto 5) was een Nederlands PvdA-politicus, die vooral bekend werd als oprichter en (23 jaar) voorzitter van het Humanistisch Verbond en van zijn bijdrage aan de radiatorubriek 'Geestelijk Leven' van de VARA. Door zijn ervaringen voorafgaand aan en tijdens de Tweede Wereldoorlog, wilde Van Praag mensen geestelijk weerbaar maken tegen valse ideologieën. Hij wilde een (niet-godsdienstig) antwoord geven op moreel verval of onverschilligheid. Zo meende hij herhaling van de oorlogsverschrikkingen te kunnen voorkomen. Vlak voor de oorlog had hij zijn eerste boek geschreven, dat in 1947 uitkwam onder de titel **Modern Humanisme**. Dit was een eerste grote studie van en uitgewerkte visie op humanisme in Nederland. In 1978 vervolgde hij met **Grondslagen van humanisme**. De postulaten (humanistische kernideeën) die hij hierin beschrijft, vormen een open wereld- en mensbeeld. In het kort komen ze erop neer dat

Adriaan
Gerhard

Anton
Constandse

4

5

humanisten geloven dat de wereld ervaarbaar, samenhangend, volledig, toevallig en dynamisch is en dat mensen daarbinnen streven naar natuurlijkheid, verbondenheid, gelijkheid, vrijheid en redelijkheid.

Naast zijn vormingswerk en visieontwikkeling maakte Van Praag zich er hard voor dat humanisten dezelfde rechten kregen als godsdienstige mensen. Hij slaagde er in verschillende humanistische organisaties op te richten en humanistische geestelijke verzorging in te voeren in de krijgsmacht, de gevangenen en de zorgsector. In 1963 stond Van Praag aan de wieg van het Humanistisch Opleidings Instituut (HOI; later uitgebreid tot Universiteit voor Humanistiek), waar deze geestelijk verzorgers werden opgeleid en waar hij tot aan zijn dood een belangrijke docent zou zijn.

Georganiseerd Humanisme

Humanisme was niet strak of hiërarchisch georganiseerd. Aangezien grote delen van Nederland tussen 1920 en 1960 echter wel in een 'verzuild' verband van kerken en godsdienstig (of ideologisch) gekleurde instellingen en voorzieningen leefden en werkten, was het voor humanisten noodzakelijk zich eveneens te verenigen. Zo ontstonden: Humanitas en het Humanistisch Verbond. In de jaren die volgden kwamen daar meerdere humanistische organisaties en een omroep bij, die later verenigd zijn in de **Humanistische Alliantie**. Meedoen aan de verzuiling gebeurde vooral uit strategische overwegingen: men wilde een einde maken aan de achterstelling van niet-godsdienstigen. Humanisten hebben over het algemeen echter voorop gelopen bij het bevorderen van de ontzuiling in Nederland.

6

7

Omdat buitenkerkelijke en ongodsdiensige Nederlanders na de oorlog in principe dus niet konden aankloppen bij de traditionele, vooral kerkelijke, organisaties voor armenzorg en liefdadigheid, werd in 1945 de Vereniging voor Maatschappelijke Hulpverlening op Humanistische Grondslag, ofwel **Humanitas** (zie foto 6, 7 en 8) opgericht. Leden en vrijwilligers hadden en hebben de overtuiging dat uiting geven aan humanistische waarden het beste kan 'door ernaar te handelen': 'zelf denken, samen leven en doen wat je moet doen'. De vereniging werd een succes, breidde zich snel uit en kon naast vrijwilligers ook steeds meer betaalde medewerkers aantrekken en projecten opzetten.

Hoewel dit initiatief vooraf ging aan en los stond van het Humanistisch Verbond, gingen de besturen met elkaar in overleg. Tot een fusie kwam het echter niet en samenwerking bleef beperkt. Humanitas was en is sociaal-democratisch en richt zich zowel op buitenkerkelijken als vrijzinnig gelovigen, het Humanistisch Verbond wil er alleen zijn voor buitenkerkelijke humanisten en staat juist weer open voor alle politieke richtingen.

Het **Humanistisch Verbond** (HV, zie foto 9) werd opgericht in 1946 en wilde onkerkelijke mensen een gelijkwaardige plaats in de verzuilde samenleving geven. Niet door kerken en godsdienst te bestrijden,

8

9

maar door blijvend **in dialoog** te gaan en samen te zoeken naar wat goed, mooi en waar is. Desondanks ondervond het HV in de beginjaren de nodige weerstand van christelijk Nederland. Ook praktisch humanisme, **vormingswerk** en aanbod van **humanistisch geestelijke verzorging**, werd niet zonder slag of stoot ontwikkeld. Rond 1950 werd dit langzaamaan mogelijk gemaakt in de kampen van de Dienst Uitvoering Werken (DUW-kampen), waar werkloze Nederlanders tewerkgesteld werden. Pas later volgden de krijgsmacht (zie foto 10), de gevangenen en de zorgsector. Humanistisch geestelijk verzorgers, ook wel humanistisch raadslieden genoemd, staan mensen bij die vragen hebben over de zin van het leven. Vanaf 1969 ging het HV zich behalve op vorming en gelijkberechtiging ook steeds meer inzetten op **humanisering van de samenleving**, de strijd voor een meer humane wereld.

Het eerste **HV logo**, de letters 'h' en 'v' tussen sterren (boven) en bloemen (onder), is ontworpen door de bekende letterontwerper en typograaf Dick Dooyes. Dit logo stond ook voorop het eerste mededelingenblad **Mens en Wereld** (zie foto 11). Later veranderde dit blad van vorm en van naam naar **Humanist** (zie foto 12); tegenwoordig heet het **Human Magazine**. Ook het logo paste zich aan.

10

11

12

13

Wonen

Humanisme is niet geworteld in een eeuwenlange traditie van verbeelding. Wel delen humanisten dus **eenzelfde gedachtegoed**. Dit uit zich vaak in een gelijksoortige manier van het huis inrichten, activiteiten en vieringen. Literatuur, filosofie, poëzie, kunst, muziek, natuur en openheid naar en dialoog met mensen van verschillende achtergronden spelen daarin een belangrijke rol (zie foto 13, 14 en 15).

Wonen bij Stichting Humanitas

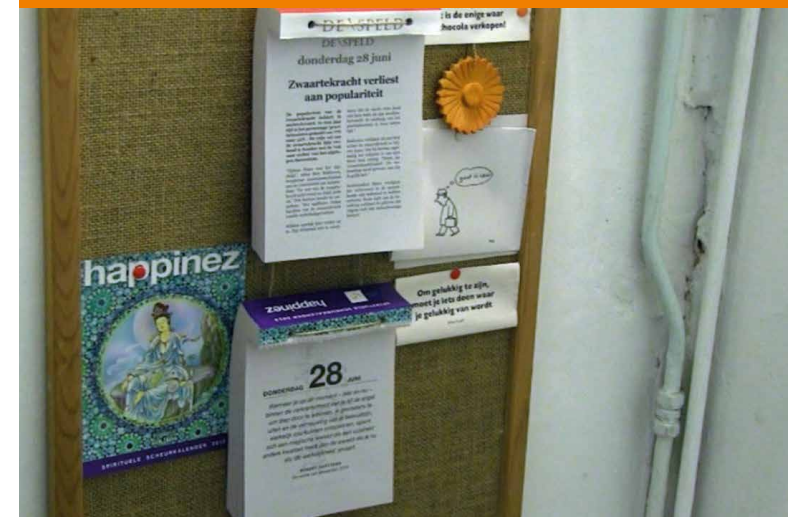
In 1959 richtte de Vereniging Humanitas, afdeling Rotterdam, de '**Stichting Humanitas**' (zie foto 16) op met het doel **huisvesting en verzorging** aan te bieden aan de ouder wordende mensen. Was dit in het begin nog in de vorm van een 'bejaardenoord', eind jaren tachtig ontwikkelde Humanitas een nieuwe woon- en verzorgingsvorm, waarbij wonen en de gewenste zorg meer los van elkaar gekozen kan worden. Regie over het eigen leven, denken in mogelijkheden in plaats van in beperkingen, samen zorgen en zoveel mogelijk zelf blijven doen zijn belangrijke kernwaarden binnen de huizen van Humanitas. Humanisten hebben doorgaans geen religieuze tekenen in huis of juist wél, maar dan meestal van meerdere culturen en religies tegelijk. Ook in een stiltecentrum, zoals in de humanistische

16

14

15

17

zorginstelling Akropolis, is vaak **symboliek uit verschillende levensbeschouwingen** te vinden (zie foto 17). Daarbij zijn meestal **humanistische krachtbronnen** aanwezig in de vorm van algemene bezinningsteksten, dichtbundels, kunst, bloemen of andere verwijzingen naar de natuur (zie foto 18 en 19).

Scholing

Humanisten geloven dat mensen niet van nature goed of slecht zijn, maar dat ieder beide kanten in zich heeft en in staat is zich continu te verbeteren en een krachtig eigen persoonlijkheid te ontwikkelen. Zij hechten dan ook **groot belang aan opvoeding en onderwijs**. Vanaf 1946 richtten zij zich op **openbaar onderwijs**, toegankelijk voor alle rangen en standen. Wederzijds begrip, respect, vrijheid van levensovertuiging en meningsuiting, zelfstandig denken en verantwoordelijkheid zouden centraal moeten staan en zowel godsdienstonderwijs als humanistisch vormingsonderwijs een plek krijgen. In 1962 werd aan levensbeschouwelijke genootschappen de mogelijkheid geboden om vormingsonderwijs te gaan geven en in datzelfde jaar zette het HV het Centrum voor Humanistische Vorming op. Hier werd het **humanistisch vormingsonderwijs (HVO)** ontwikkeld en werden vormingswerkers opgeleid.

18

19

20

Toen in 1963 het **Humanistisch Opleidings Instituut (HOI)** werd opgericht, ging het HVO daar naar over en werden ook humanistisch geestelijk verzorgers professioneel opgeleid. Vanwege steeds hogere eisen aan dit beroep en omdat men de theoretische basis van het humanistisch geestelijk werk beter wilde onderbouwen door middel van wetenschappelijk onderzoek, ontstond in 1989 de **Universiteit voor Humanistiek** (zie foto 20 en 21). Met de 6-jarige wetenschappelijke beroepsopleiding werd de functie van humanistisch geestelijk verzorger gelijkgesteld aan die van de confessionele collega's. Ook behoren sindsdien andere beroepen, zoals onderzoeker, trainer, docent en organisatieadviseur, tot de mogelijkheden. Het praktijkcentrum Zingeving & Professie verzorgt daarnaast sinds 2003 bij- en nascholing in zingeving en humanisering van de samenleving.

21

Humanistische cafés

Humanisten hebben geen eigen herkenbaar kerkgebouw of gemeenschapshuis. Wel organiseren afdelingen van het Humanistisch Verbond in verschillende steden '**humanistische cafés**' (zie foto 22 en 23). Ongeveer één keer in de maand geeft een wetenschapper, kunstenaar, filosoof of andere deskundige dan een inleiding over een maatschappelijk relevant thema. Vooraf of nadien kunnen de

22

23

24

aanwezig onder het genot van een hapje en een drankje bij- en napraten (zie foto 24). Aangezien humanisten veelal bewust met leven en dus ook met voedsel omgaan, eten zij vaker vegetarisch of biologisch.

25

Tijdens een humanistisch café in Den Haag kwam de (toenmalige) vice-voorzitter van 'Hak Der', de Federatie van Alevitische Verenigingen in Nederland, eens een inleiding geven over **alevitisme**. Hij vertelde dat dit eigenlijk de Turks islamitische versie van humanisme is. De ene aleviet ervaart zijn islamitische achtergrond meer als religie en de ander meer als mystieke kijk op het leven of als cultureel erfgoed. Echter, voor alle **alevieten** geldt dat niet de religieuze voorschriften, maar de ontwikkeling tot goed mens centraal staat. Mannen en vrouwen worden hierin als gelijken beschouwd. Tegelijk hebben alevieten een groot respect voor ieders geloof, wat dat ook moge zijn, en beschouwen mensen als zelf verantwoordelijk. Alevieten hebben geen moskee, wel komen ze samen in een sociaal-religieuze ceremonie, de zogenoemde Cem, onder leiding van een Dede, een alevitische leider en raadgever. Muziek, dans, kunst en poëzie (foto 25) zijn belangrijk binnen het alevitisme. Ook de alevieten zijn aangesloten bij de Humanistisch Alliantie.

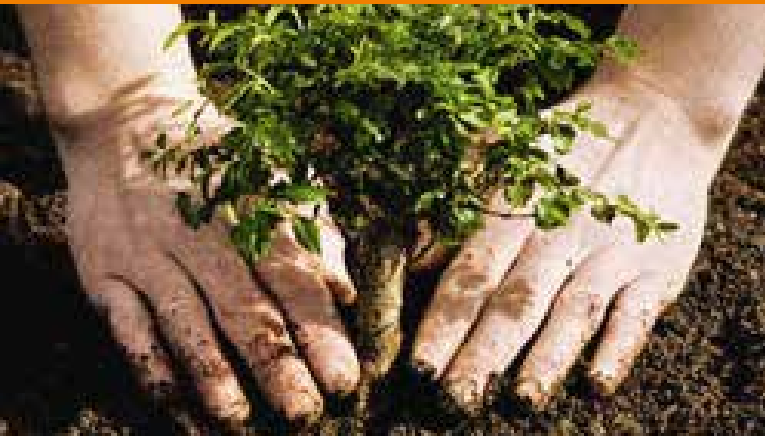
26

Een humanistisch café biedt vaak ruimte aan muziek, wereldmuziek. Jan Bontje relateerde zijn muziek met Carlos Breton-Ferrer in Rotterdam aan Humanitas en zei: "Humanitas is het Latijnse woord voor mensheid en we behoren allemaal tot die ene mensheid" (foto 26).

Vieringen en Rituelen

Heel lang moesten de meeste humanisten niets van **rituelen** hebben, omdat ze dachten dat deze altijd religieus van aard waren. Pas later kwam men erachter dat rituelen puur menselijke uitingsvormen zijn van belangrijke (overgangs) momenten in het leven. Hierbij kán een link naar het goddelijke gelegd worden,

27

29

31

maar dat hoeft niet. Waar veel humanisten in het begin dan ook amper feestdagen vierden, veranderde dat eind vorige eeuw. Zij geven sindsdien alleen een wat meer **wereldse en persoonlijke invulling** aan vieringen. In plaats van Pasen wordt bijvoorbeeld een Lenteviering gevierd (zie foto 27) en in plaats van Kerst een Midwinterviering (zie foto 28). Een doop wordt een baby-welkom. Het kerkelijk huwelijk wordt door humanisten veelal vervangen door een 'relatieviering' op een zelf gekozen plek en met elementen die voor het bruidspaar van betekenis zijn (zie foto 29 en 30). Bijzondere verjaardagen en jubilea krijgen een eigen vorm. En ook een uitvaart krijgt een persoonlijke invulling. De overledene en zijn of haar betekenis voor anderen staan daarbij, net als tijdens het leven, centraal (zie foto 31 en 32). Humanisten geloven niet zozeer dat er iets is na de dood, maar dat hun leven betekenis heeft vóór de dood. De vrijwilliger of professional die (via het Humanistisch Verbond of vanuit de eigen praktijk) een viering kan begeleiden, maakt naast een toespraak steeds vaker gebruik van symbolen en symboolhandelingen. In nauw overleg met de betrokkenen ontstaan zo eigentijdse humanistische rituelen en wordt er gezamenlijk een nieuwe traditie gecreëerd.

28

30

32

Wees niet bang

(...)

Wees niet bang, je bent een van de velen

en tegelijk is er maar een als jij

Dat betekent dat je vaak zult moeten delen

en soms zult moeten zeggen 'laat me vrij...'

Van de cd *'Zelf denken, samen leven; doen wat je moet doen'*
van de Humfries

Gebaseerd op gelijknamige gedicht van Freek de Jonge

Colofon

SPRAKELOOS GEVOEL

Zevendelig audiovisueel project
van Stichting Else

www.stichting-else.nl

uitgevoerd door Stichting Even
Anders, spiritualiteit in zorg

www.evenanders.nu

Tekst Humanisme:

Neanske Tuinman

Redactie:

Yvonne Hermeler

Toon Dohmen

Vormgeving:

Libertas Pascal, Utrecht

www.libertaspascal.nl

© Amersfoort, augustus 2017

Wilt u iets uit deze toelichting
gebruiken? Dat kan, maar graag
wel met bronvermelding!

